

BERICHTEN

MEDEDELINGEN OVER DE LANDDAG

De eerste landdag van de Werkgroep Adelsgeschiedenis wordt gehouden op vrijdag 6 mei 1994 te Utrecht in de Senaatszaal van het Academieggebouw van de Universiteit Utrecht, Domplein. Het thema van de bijeenkomst is *Adelscultuur in Nederland*. Aanvang 9.45 uur. Kosten van de bijeenkomst voor leden f 20,-, niet-leden f 25,- (inclusief koffie, lunch, thee en borrel na afloop). Opgave bij het secretariaat van de Werkgroep.

Samenvatting van de lezingen

Redmer Alma

Geweld als constituerende factor van de Groninger en Friese adel in de late middeleeuwen

De ontwikkeling van de adel in het laat-middeleeuwse Friesland – hoofdelingen, heerschappen, jonkers of hoe ze zich ook noemden – is verre van eenduidig en continu geweest. Hierin verschilde de Friese adel overigens niet van de middeleeuwse adel elders. Verschillende factoren als geweld, jurisdictie, relatie tot een landsheer en geboorte blijken het behoren tot en de positie binnen de adelsgroep bepaald te hebben. Afhankelijk van de politieke en maatschappelijke situatie, die tussen de veertiende en de zestiende eeuw weinig stabiel was, wisselde het belang van deze factoren elkaar sterk af. Aan de hand van het aspect geweld, zowel legaal geweld (vetes, oorlogsvoering) als geweld dat in strijd met het recht was, zal geschetst worden hoe de Friese en Groninger adel in deze eeuwen evolueerde en zich wist aan te passen aan de wisselende staatkundige omstandigheden.

Conrad Gietman

Eer en geweld in de Oostnederlandse adelscultuur (1550-1700)

In de middeleeuwse en vroeg-moderne adelswereld werd regelmatig naar wapens gegrepen om conflicten te beslechten. De legitimiteit van geweld werd voor een essentieel kenmerk en prerogatief van adeldom gehouden. Uit rechterlijke bronnen, contemporaine genealogieën en ego-documenten blijkt dat geweld ook in de Oostnederlandse adelscultuur lang een belangrijke functie heeft vervuld. Deze bronnen bieden bovendien de mogelijkheid de betekenis van het adelijk eerbegrip voor de motivatie van gewelddaden nader te beschouwen. In de loop van de zeventiende eeuw lijkt het geweldsniveau onder edelen en de acceptatie van adellijke geweldsuitoefening echter afgenomen te zijn. Hoe verliep deze ontwikkeling en welke factoren waren hiervoor verantwoordelijk?

Ben Olde Meierink

Innovatie en traditie: adellijke huizen in midden Nederland in de vroeg-moderne tijd.

In de overgang van de middeleeuwen naar de vroeg-moderne tijd vormde voor een belangrijk deel van de adel in de Noordelijke Nederlanden behalve geboorte en het voeren van een adellijke levenswijze het versterkte huis (borg, ridderhofstad of havezate) de legitimatie voor de positie van de stand in de samenleving. Zo werd in een gewest als Utrecht het bezit van een ridderhofstad een van de belangrijkste eisen voor de toegang tot bestuurscolleges en lucratieve functies.

In hoeverre was in ogen van de Stichtse adel de ouderdom en verschijningsvorm van het voorvaderlijk huis een afspiegeling van de ouderdom en de betekenis van het geslacht? Was deze symboolfunctie de reden dat een groot aantal middeleeuwse omgrachte woontorens hun bestaan tot ver in de nieuwe tijd en zelfs tot in onze tijd heb-

ben kunnen rekken, hoewel ze al aan het eind van de middeleeuwen niet meer aan de eisen van modern wooncomfort voldeden? Interessant is ook de vraag in hoeverre de adel zich in de zestiende en zeventiende eeuw bij het vernieuwen en verbouwen van zijn huizen enerzijds heeft laten beïnvloeden door moderne, uit Italië en Frankrijk afkomstige vormen van moderne wooncultuur en architectuurvormen en anderzijds traditionele elementen die functioneerden in een middeleeuws verdedigingssysteem handhaafden, of zelfs opnieuw toepaste.

Bert Ouwerkerk

Willem en Charles Bentinck: twee cosmopolitische edelen in de achttiende-eeuwse Republiek.

Afkomstig uit een eenvoudig Overijssels riddermatig milieu, wist Hans Willem Bentinck in de tweede helft van de zeventiende eeuw in de entourage van Willem III tot grote hoogte op te klimmen. Als vertrouweling van de koning-stadhouder verwierf hij in binnen- en buitenland groot aanzien en verkreeg hij titels en uitgestrekte bezittingen. Geboren in Engeland vestigden Bentincks jongere zonen Willem en Charles zich op jeugdige leeftijd in de Republiek. Daar zouden zij later volop deelnemen aan het politieke en culturele leven. Beide broers beschikten in ruime mate over talenten, daadkracht en intellect. Bovendien hadden zij uitgesproken ideeën over hun positie als edelman en hoveling. Naast hun erfdeel wachtten de gebroeders Bentinck in de Republiek ook veel afgunst en tegenwerking. Mede daardoor wisten zij op politiek gebied niet die positie te bereiken waarop zij hadden gehoopt. Vonden zij op cultureel en intellectueel terrein compensatie voor hun gefrustreerde politieke ambities?

Yme Kuiper

Aristocratisering contra verburgerlijking? Onderzoek naar cultuur van de adel en het patriciaat in het negentiende- en twintigste-eeuwse Nederland.

In zijn onlangs verschenen studie over de geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw meent J.J. Woltjer dat ons land zich rond 1900 kenmerkte door a) kleinschaligheid met uitgesproken regionale verschillen; b) een bescheiden levensstandaard tot grote armoede voor velen en daartegenover rijkdom voor een zeer kleine minderheid, veelal levend van geërfd familiekapitaal; en c) een uitgesproken standenmaatschappij. Een ander bekend gegeven uit parlementair-historisch onderzoek is dat de Nederlandse 'aristocratie' (adel én patriciaat) tot de Eerste Wereldoorlog nog altijd de helft van de Tweede-Kamerzetels en tweederde deel van de ministersposten bezette, en dus een belangrijke plaats innam in de (nationale) politieke elite. Daarnaast heeft vermogensonderzoek laten zien dat rond de eeuwwisseling onder de aristocratie nog veel rijkdom aan grond- en effectenbezit aanwezig was, maar dat de toenmalige economische elite ook een groep van nieuwe rijken omvatte.

Juist tegen deze achtergrond zou men op het terrein van het Nederlandse eliteonderzoek de studie naar cultuur (d.w.z. levensstijl, mentaliteit, zelfbeeld, familiebesef en normen- en waardensysteem) bij adel en patriciaat in het tijdvak 1870-1920 op de onderzoeksagenda kunnen plaatsen. Daarbij zal aansluiting gezocht moeten worden bij de grote aandacht in de huidige cultuurgeschiedenis voor het zogeheten burgerlijk cultuurpatroon, dat in de loop van de negentiende eeuw steeds meer aan kracht en invloed won, met als dragende groeperingen ondernemers en intellectuelen. Deels geïnspireerd door studies van Engelse en Duitse historici over processen van integratie en afstoting tussen oude, 'aristocratische' en nieuwe, burgerlijke elites wil de spreker in zijn bijdrage een aantal vragen opwerpen die wellicht een startpunt kunnen zijn van onderzoek naar culturele ontwikkelingen bij de Nederlandse bovenlagen in de late negentiende en vroege twintigste eeuw.

LITERATUURSIGNALEMENT

IN 1992 VERSCHENEN STUDIES OVER DE EUROPESE ADEL

ALGEMEEN

- U. Arnold e.a. eds, *Ridders en priesters. Acht eeuwen Duitse Orde in Noordwest-Europa. Tentoonstelling van de landcommanderij Alden Biesen*, Brepols: Turnhout, 1992.
- M.L. Bush ed., *Social orders and social classes in Europe since 1500. Studies in social stratification*, Longman: Londen, 1992.
- Marion Gräfin Dönhoff e.a., *Baukunst in Brandenburg*, Keulen: Dumont, 1992.
[N.B.]: bevat bijdragen over landhuizen en tuinarchitectuur.
- J. Gallet, *Seigneurs et paysans bretons du moyen âge à la Révolution*, Rennes: Éd. Ouest-France, 1992.
- David García Hernán, *La nobleza en la España moderna*, Madrid: Ediciones Istomo, 1992.
- Jan Halada, *Lexikon ceske slechty: (erby, fakta, osobnosti, sidla a zajimavosti)*, Praag: Akropolis, 1992.
- P. Janssens, *De evolutie van de Belgische adel sinds het einde van de middeleeuwen*, Brussel: Gemeentekrediet, 1992.

MIDDELEEUWEN

- David Crouch, *The image of aristocracy in Britain, 1000-1300*, Londen: Routledge, 1992.
- Frans Dobéré en William Ubregts, *De donjon in Vlaanderen. Architectuur en woencultuur*, Leuven: Universitaire Pers en Gemeentekrediet, 1992.
- Christopher Harper-Bill en Ruth Harvey eds, *Medieval Knighthood IV. Papers from the Fifth Strawberry Hill Conference 1990*, Woodbridge: Boydell Press, 1992.
- François Menant, *Lombardia feudale. Studi sull'aristocrazia padana nei secoli X-XIII*, Milaan: Vita e Pensiero, 1992.
- Charles M. de la Roncière e.a. eds, *Histoire et société: mélanges offerts à George Duby, II. Le tenancier, le fidèle et le citoyen*, Aix-en-Provence, Université de Provence, 1992.
[N.B.]: bevat een vijftal artikelen over middeleeuwse adel.
- Karl-Heinz Spieß, 'Ständische Abgrenzung und soziale Differenzierung zwischen Hochadel und Ritteradel im Spätmittelalter' in: *Rheinische Vierteljahrsblätter* 56 (1992) 181-205.
- J.M. Upton-Ward ed., *The rule of the Templars. The French text of the Rule of the Order of the Knights Templar*, Woodbridge: Boydell and Brewer, 1992.
- Jennifer C. Ward, *English noblewomen in the later middle ages*, Londen: Longman, 1992.

NIEUWE TIJD

- Tommaso Astarita, *The continuity of feudal power: the Caracciolo di Brienza in Spanish Naples*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- G.W. Bernard ed., *The Tudor nobility*, Manchester en New York: Manchester University Press, 1992.
- Donna Bohanan, *Old and new nobility in Aix-en-Provence, 1600-1795. Portrait of an urban elite*, Londen: Louisiana State University Press, 1992.
- L. Boisnard, *La noblesse dans la tourmente: 1774-1802*, Parijs: Tallandier, 1992.
- Ulrike Hanschke, Monika Meine-Schawe en Karin Tebbe, '... uns und unseren Nachkommen zu Ruhm und Ehre'. *Kunstwerke im Weserraum und ihre Auftraggeber*, Marburg: Jonas Verlag, 1992.
- Karin J. Mac Hardy, 'The rise of absolutism and noble rebellion in early modern Habsburg Austria, 1570 to 1620' in: *Comparative Studies in Society and History* 34 (1992) 407-438.
- Christian Windler, *Lokale Eliten, seigneurialer Adel und Reformabsolutismus in Spaniën (1760-1808)*, Stuttgart: Steiner, 1992.
- Thomas Winkelbauer, 'Krise der Aristokratie? Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert' in: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 100 (1992) 328-353.

NEGENTIENDE EN TWINTIGSTE EEUW

- Claude-Isabelle Brelot, *La noblesse réinventée. Nobles de France-Comté de 1814-1870*, 2 delen: Besançon: Université de Besançon, 1992.
- N. Cappel, *Augenzeuge und Chronist einer bewegten Zeit: das autobiographische und historiographische Werk des Ritters Karl Heinrich von Lang (1764-1835) vor dem Hintergrund des Zeitalters der Aufklärung und der Romantik*, Tübingen: Geschichtswissenschaftliche Fakultät der Universität Tübingen, 1992.
- Iris Freifrau von Hoyningen-Huene, *Adel in der Weimarer Republik. Die rechtlich-soziale Situation des reichsdeutschen Adels 1918-1933*, Limburg: Starke, 1992.
- Dominic C.B. Lieven, *The aristocracy in Europe, 1815-1914*, Basinstroke: Macmillan, 1992.

MONARCHIEËN EN KONINGSHUIZEN

- Jean Barbey, *Être roi. Le roi et son gouvernement en France de Clovis à Louis XVI*, Parijs: Fayard, 1992.

- Elisabeth A.R. Brown, *'Franks, Burgundians and Aquitanians' and the royal coronation ceremony in France*, Philadelphia: Transactions of the Americal Philisophical Society 82,7, 1992.
- James Henderson Burns, *Lordship, kingship and empire: the idea of monarchy, 1400-1525*, Oxford: Clarendon Press, 1992.
- Nicolas Henshall, *The myth of absolutism: change and continuity in early modern European monarchy*, Londen: Longman, 1992.
- Thomas A. Kohut, *Wilhelm II and the Germans. A study in leadership*, Oxford University Press, 1992.
- Catherine Lafages, 'Royalty and ritual in the middle ages: coronation and funerary rites in France' in: J.G. Peristiany en Julian Pitt-Rivers eds, *Honor and grace in anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 19-49.
- Janet L. Nelson, *Charles the Bold*, New York: Longman, 1992.
- Christoph Reisinger, *Tankred von Lecce. Normannischer König von Sizilien (1190-1194)*, Keulen: Böhlau Verlag, 1992.
- R. Sauzet ed., *Henri III et son temps*, Parijs: Vrin, 1992.
- P. Sipriot, *Les cent vingt jours de Louis XVI, dit Louis Capet*, Parijs, Plon, 1992.
- David L. Smith, *Louis XIV*, New York: Cambridge University Press, 1992.
- J. Tulard, *Napoleon II*, Parijs: Fayard, 1992.
- C. Wartelle, *Louis XVII ou le secret du roi*, z.p., Éd. de Mortagne, 1992.
- GENEALOGIE EN HERALDIEK**
- L. Duerloo en P. Janssens ed., *Wapenboek van de Belgische Adel van de 15e tot de 20e eeuw*, 4 delen, Brussel: Gemeentekrediet, 1992.
- Oscar Coomans de Brachène, *État présent de la noblesse belge annuaire de 1992*, 2 delen, Brussel: Collection État Présent' a.s., 1992.
[N.B.]: betreft families Kerv-Lied.
- Genealogisches Handbuch des in Bayern immatrikulierten Adels XIX* (1992), Neustadt an der Aisch: Degener & Co., 1992.
- Walter von Hueck, *Genealogisches Handbuch der Freiherrlichen Häuser*, Freiherrliche Häuser Band XVI, Limburg an der Lahn: C.A. Starke Verlag, 1992.
- Walter von Hueck, *Genealogisches Handbuch der adeligen Häuser*, Adelige Häuser A Band XXII, Limburg an der Lahn: C.A. Starke Verlag, 1992.

AUTEURS

Jhr. A.J. Gevers (geb. 1949) is sinds 1973 werkzaam bij het Rijksarchief in Overijssel, waar hij de functie van hoofd studiezalen vervult. Tezamen met A.J. Mensema publiceerde hij onder meer in 1983 *De havezaten in Salland en hun bewoners*.

H.M.J. Tromp (geb. 1950) studeerde geschiedenis aan de R.U. Utrecht, is momenteel als hoofd onderzoek en planvorming verbonden aan de Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen en bereidt een proefschrift voor over de introductie van landschapsparken in Nederland. Hij publiceert regelmatig over buitenplaatsen.